

A sárospataki Rákóczi- emlékülés anyagából

Köpeczi Béla:

A Rákóczi-szabadságharc és Európa

A Rákóczi-szabadságharc nem pusztán lokális jelentőségű esemény, hanem befolyásolta a korabeli hatalmi viszonyok alakulását Európában és kimenetele meghatározó volt Közép-Kelet-Európa további sorsa szempontjából. Nemzetközi jelentőségét csak akkor ismerhetjük fel, ha nem csak katonai vagy diplomáciai szempontból vizsgáljuk kapcsolatait a különböző országokkal, hanem ha megpróbáljuk elhelyezni azt a kor gazdasági, társadalmi és politikai viszonyai között is.

1.

Európát ebben a korban a gazdasági, társadalmi fejlődés különbsége két nagy régióra osztotta.¹ Az Elbától nyugatra az eredeti tőkefelhalmozással és az ezzel járó ipari-kereskedelmi fejlődéssel a kapitalizmus előretört és — bár kompromiszumokkal — Hollandiában és Angliában az új társadalmi formáció győzedelmeskedett. Franciaországban, ahol ugyancsak előre haladt a tőkés fejlődés, fennmaradt a feudalizmus, de az abszolút monarchia segítségével kísérletet tett a korszerűsítésre.

Az utóbbi időkben a történetírás hajlamos arra, hogy az egész 17. századot a válság időszakának tüntesse fel. Ilyenfajta megnyilvánulásokat olvashatunk: „A hosszú 17. század állandóan megújuló nehézségek, nevetségesen kikalkulált eszközök, szűk állanszűk metszetek, nyomorúságok, harcok százada, szorongások és győzedelmes akarat százada. Kemény idők, nehéz idők, tehát termékeny idők, a szellem idei.”² Bár kétségtelen, hogy a régi historiográfia eltúlozta a stabilitást, főleg XIV. Lajos uralkodásával kapcsolatban, azt nem lehet tagadni, hogy Hollandia a század első felében, Anglia a „dicsőséges forradalom” után, vagy Franciaország XIV. Lajos uralma kezdetén a fejlődés magasabb szintjére jutott s azt bizonyos ideig tudta is stabilizálni. A francia példa különösen jelentős volt Közép- és Kelet-Európa szempontjából, amely az abszolút monarchia államszervezetét, hadseregét, ipari és kereskedelmi politikáját, művelődését akarta utánózni, hiszen ennek reformjai nem vonták két

¹ Az európai fejlődésre ld. a Szovjet Tudományos Akadémia Világtörténetét, valamint a Cambridge Modern History, a Historia Mundi, Peoples et Civilisations c. sorozat és más kézikönyvek idevonatkozó fejezeteit.

² „Le long XVIIe siècle est un siècle de difficultés sans cesse renaissantes, de moyens ridiculement comptés, de goulots, de pénuries, de luttes, un siècle d'angoisses et de triomphante volonté. Temps dur, temps difficile, donc temps fertile, le temps de l'esprit.” *P. Charnu: La civilisation de l'Europe classique. Paris, 1966. 394.*

ségbe magát a feudális társadalmi rendszert, sőt lehetőséget adtak modernizálására.

Európa másik nagy régiója, az Elbától keletre gazdaságilag, társadalmilag és kulturálisan egyaránt elmaradott a fejlődésben a 16. század óta, amikor a mezőgazdasági konjunktúra hatására sor került a „második jobbágyság” bevezetésére. Itt a nemesség növelte a majorsági gazdálkodást, tehát saját közvetlen árutermelését, de nem szabad munkaerővel, hanem a jobbágyság röghöz kötésével és robotoltatásával. Ez a folyamat érvényesült a Habsburg-birodalom országaiban is, még ha nem is teljesen azonosan, hiszen Ausztria vagy Csehország az ipari és kereskedelmi fejlődés magasabb szintjén állt, mint Magyarország, amelyet 150 éven keresztül háborúk dúltak.

Az osztrák kameralisták, akik a francia abszolút monarchia gazdaságpolitikáját akarták utánózni, különböző korszerű reformok bevezetését javasolták,³ a bécsi udvar azonban nem tudott és nem mert szembefordulni a nemességgel még az örökös tartományokban sem, aminek következtében a reformjavaslatok jórészt papíron maradtak. Magyarországon a központi hatalom szempontjából a helyzet annál bonyolultabb volt, minthogy itt a fejlődés különleges tendenciái is jelentkeztek.⁴ Amellett, hogy bővült a nemesi árutermelés a jobbágyság kizsákmányolásának fokozása árán, maga a parasztság is differenciálódott gazdaságilag és egy része képes volt jelentős árutermelésre. A nemesség megerősödése akadályozta a városi fejlődést, de az ún. mezővárosokban, tehát a jórészt agrárjellegű oppidumokban erősödött a paraszti kisipar, és fellendült a marha- és a borkereskedelem. Vita folyik arról, hogy vajon érvényesült-e valamiféle Habsburg-abszolútizmus Magyarországon.⁵ Ha az abszolutista gazdaságpolitikát vizsgáljuk, akkor azt mondhatjuk, hogy csak részlegesen és egyoldalúan, de ha azt vesszük tekintetbe, hogy a bécsi udvar nemcsak a nemesi alkotmányt dobta félre és a rendi kiváltságokat nyírta meg, hanem az erőszak alkalmazásával a megszálló hadsereg és a katolikus egyház segítségével megsértette az alapvető szabadságjogokat, egyre nagyobb terheket rakott az ország minden lakosára, üldözte a protestantizmust, akkor azt mondhatjuk, hogy főleg katonai és politikai értelemben az abszolútizmus primitív formája érvényesült. Ez a primitív forma nem volt alkalmas arra, hogy a társadalmat korszerűsítse különösen egy olyan országban, amely a királyi hatalmat külső, ellenséges erőnek tekintette.

2.

A magyar uralkodó osztály egy része 1526 után abban reménykedett, hogy Bécs segítségével visszaállíthatja a középkori Magyarországot. A Habsburgok 1683-ig azonban képtelenek voltak olyan erőket felvonultatni, amelyek

³ A. Klima—J. Macûrek: Transition du féodalisme au capitalisme en Europe centrale, Actes du XIe Congrès International des Sciences Historiques. Stockholm, 1960. IV., I. Wellmann: Merkantilistische Vorstellungen im 17. Jh. und Ungarn, Nouvelles études historiques. Bp. 1965. I., Várkonyi Ágnes: A Habsburg-abszolútizmus a XVIII. sz. második felében és Magyarország, Történelmi Szemle, 1965, Makkai László: Az abszolútizmus társadalmi bázisának kialakulása az osztrák Habsburgok országaiban, Történelmi Szemle, 1960.

⁴ Vö. Pach Zs. Pál: Nyugat-európai és magyarországi agrárfejlődés a XV—XVII. században. Bp., 1963.

⁵ Legutoljára J. Bérenger: Finances et absolutisme autrichien dans la seconde moitié du XVIIe siècle, 1—2. Paris, 1975.

legyőzik a török hatalmat, csak az ország nyugati és északi részét tudták megtartani, de azt is úgy, hogy a peremvidék állandó harcok színtere volt. Ilyen módon Magyarország tulajdonképpen az ütközőállam szerepét töltötte be Ausztria és a Török Birodalom között, amely megszállva tartotta az ország középső részét. Az uralkodó osztály egy része már a 16. század elején arra a meggyőződésre jutott, hogy a Habsburgok nem tudnak megfelelő segítséget nyújtani s ez a felismerés vezetett el az erdélyi fejedelemség megteremtéséhez. A törökök támogatták hűbéresüknek, az erdélyi fejedelemnek azt a törekvését, hogy a császári Magyarországot megszerezze, de arra nem gondoltak, hogy feladják a hódoltságot és visszaállítsák a régi Magyarországot. Ilyen körülmények között 150 évig vergődött az ország a két hatalom között. A 18. század elején a törökök kiűzése után a Habsburgok vagy a Porta közötti választás dilemmája esellett, Rákóczi tiszta helyzettel találta szembe magát: az ország függetlenségét a Habsburg-hatalommal szemben kellett kivívnia.

Ebben az új helyzetben dolgozta ki a kuruc vezetés a felkelés maximális és minimális programját. A maximális program magában foglalta a Habsburgok trónfosztását, új király választását, az önálló Erdély visszaállítását. A minimális program célul tűzte ki, hogy a császár orvosolja a gazdasági, politikai és vallási sérelmeket, és ígéretei teljesítésének garantálására biztosítsa az erdélyi fejedelemséget Rákóczi számára, és állítson külföldi kezeseket. E változatok kialakításánál a fejedelem tekintetbe vette a külső és belső feltételeket és számolt azzal, hogy a Habsburg-birodalom milyen erőt képviselhet a kor Európájában.

A franciák és a bajorok katonai veresége és a nemesség egy részének megbékélési törekvései miatt Rákóczi, mint ideiglenes államformát, a szövetkezett rendek konföderációját hozta létre, ami a minimális program felé való orientálódást jelezte. A státusok és rendek „a törvények és szabadságjogok” helyreállítására szövetkeznek s Rákóczit vezérlő fejedelmüknek kiáltják ki, még pedig úgy, hogy nemcsak „hadi dolgokban”, hanem „törvényes egyházi, politikai és oeconomiaiai állapotokban” is igazgatja őket.

A konföderáció a lengyel történelemből ismeretes, mint olyan rendi szövetkezés, amely az uralkodó osztály bizonyos csoportjainak valóságos vagy vélt jogait védi más csoportokkal és különösen a központi hatalommal szemben. Az analógia a magyarországi konföderációval csak odáig megy el, hogy ez utóbbi is rendi formáció, de az ellenfél itt nem elsősorban egy másik nemesi csoport, hanem egy olyan idegen hatalom, amely az ország egész lakosságával szemben, társadalmi osztályokra és rendekre való tekintet nélkül, elnyomóként viselkedik.

Rákóczi és kortársai éppen ezért nemcsak a lengyel példára hivatkoztak, hanem a svájcira és a németalföldre is.

Bár a magyar konföderáció összetételét és formáját tekintve rendi jellegű, Rákóczi kezében a központosítás eszköze, mert mint vezérlő fejedelem szuverén hatalmat gyakorol.⁶ S valóban, az új állam képes volt — ha ideiglenesen is — de összefogni a különböző társadalmi erőket.⁷ A szabadságharcot a jobbágyok kezdeményezték, Rákóczi az ő hívásukra jött le Lengyelországból.

⁶ Az állam jellegéről: *Köpeczi B. — Várkonyi Ágnes*: II. Rákóczi Ferenc, II. kiad. Bp. 1976 és a szécsényi tudományos ülésszak előadásai, Tiszatáj, 1976. 6. sz.

⁷ *Pach Zs. Pál*: A nemzeti összefogás kérdése a Rákóczi-szabadságharcban. Századok, 1954. 1. sz., ugyanaz franciául, *Acta Historica*, 1954. 2. sz.

A küzdelem vezető ereje a feudális körülmények között csak a nemesség lehetett, ezért a fejedelem törekedett megnyerésére és nem is kis sikerrel. A nemzeti program elfogadása nem akadályozta meg abban, hogy fontos reformokat indítson el, még úgy is, hogy időnként lényeges kérdésekben szállt szembe az uralkodó osztály érdekeivel. Így gazdasági téren mentesítette a földesúri szolgáltatások alól a katonáskodó jobbágyokat és családjukat, majd a háború költségeinek fedezésére bevezette a közteherviselést. Megkezdte a reguláris hadsereg megszervezését, s bár ez a kísérlet nem járt teljes eredménnyel, a gyengén felfegyverzett és fegyelmezetlen hadak nyolc esztendőn keresztül fel tudták tartóztatni a császári túlerőt. A protestánsok jogos sérelmeinek orvoslásával és a jezsuiták kiutasításával meg tudta teremteni a viszonylagos vallási békét. A rendelkezésére álló rövid idő alatt is fejlesztette az ipart, a kereskedelmet és a kultúrát.

A nemesség egy része szemben állt Rákóczi központosító törekvéseivel. Az ónodi országgyűlésen fellépő ellenzék a rendi kiváltságokat védelmezte s nem a nemzeti jogokat. Az egység helyreállítása ezek után már csak ideiglenes volt: a nemesség többsége a Habsburgokkal való megegyezést kereste. A jobbágyság viszont a nemesek hatalmának megerősödése és a saját helyzetének romlása miatt elkedvetlenedett. A belső ellentétek gyengítették az új államot, amely már kezdetben is külső és belső okok miatt kompromisszumokkal kísérletezett. Az átmeneti államforma végig fennmaradt, hiszen a rendek hiába mondták ki 1707-ben a Habsburgok trónfosztását, sem Miksa Emánuel bajor választófejedelem, sem más jelölt nem fogadta el a magyar trónt, mert nem tudott elegendő erőt szembeállítani a császáriakkal.

A kompromisszumok ellenére merjük állítani, hogy a Rákóczi-szabadságharc nem egyszerűen rendi ellenállás volt, hanem egy széles társadalmi bázisra támaszkodó kísérlet, mely célul tűzte ki, hogy független és korszerűbb feudális állam jöjjön létre Európának ezen a részén, s e tekintetben nagyobb sikereket ért el, mint a bécsi udvar.

3.

Meg kell vizsgálnunk ennek az államnak a viszonyát nemcsak a társadalmi osztályokhoz, hanem az akkori Magyarország népeihez is. A 17. században előrehaladt a nemzetek kialakulása is nemcsak Nyugat-Európában, ahol a kapitalista fejlődés ezt magyarázza, hanem Kelet-Európában is, ahol felülről jövő intézkedésekkel meg lehetett gyorsítani a folyamatot, mint ezt I. Péter tette reformjaival Oroszországban.

Közép-Kelet-Európában a nemzetvé válás szempontjából jelentős szerepet játszott a nemesség, amelynek egyes rétegei a hiányzó vagy nagyon gyér polgárság funkcióját vállalták a 19. században is. Elég megemlíteni, hogy a magyar középnemesség ilyen feladatot látott el — mint Marx is megállapította — az 1848/49-es szabadságharcban és forradalomban.⁸

A 16. századtól kezdve a külső ellenség elleni harcban a nemesség nemzeti tudata megerősödik s időnként képes volt az egész ország érdekeit is magába foglalni. A külső ellenség elleni védekezés az elnyomott rétegekben, így a jobbágyságban is kifejleszti a népi patriotizmust, amely nem zárja ki a társadalmi követelésekért folytatott harcot, de ezt össze akarja kapcsolni a függetlenség

⁸ Vö. Marx és Engels 1848—49-es cikkeit.

ügyével. Ilyen módon kezdetleges körülmények között — az ideiglenes társadalmi összefogás jegyében — közös nemzeti tudat alakul ki, amelyet a közös elemi érdek határoz meg. Hamis dolog volna a közösségi ideológia jelentőségét abszolutizálni és nem látni meg, hogy a magyarországi fejlődésben is az osztályharc tendenciái voltak alapvetők, nem kevésbé volna hibás azonban nem látni a nemzeti fejlődésnek ezeket a sajátosságait Magyarországon vagy más kelet-európai országokban.⁹

Magyarország függetlenségének kivívása nem egyszerűen csak a magyar nemesség, vagy jobbágyság érdeke volt, hanem az itt lakó más népeké is. Rákóczi igyekezett a legszorosabban együttműködni a szlovákokkal, ukránokkal, németekkel, románokkal. A nem magyar népek kiváltságos rétegeiben továbbélt a régi Hungáriához való kapcsolódás tudata, amelyet a nemesi törvényi-jogi szemlélet, de a humanista irodalom is táplált. Jelentkezett azonban a nemzeti különállás érzése is, és Rákóczi azzal, hogy támogatta a protestáns és görögkeleti egyházakat és az anyanyelvi művelődést, hozzájárult a nem magyar népek nemzetté válásának meggyorsításához is. Csak a délszlávokkal nem tudott megállapodni annak ellenére, hogy e célból I. Péter és a román vajdák segítségét is igyekezett igénybe venni.¹⁰ Ebben az időben még nemzeti ellentétekről — a szó polgári értelmében — nem beszélhetünk, ekkor még inkább a konfliktusok társadalmi aspektusa került előtérbe.¹¹ A Rákóczi-szabadságharc a nemzetek kialakulásának kezdeti szakaszában vetette fel a Habsburgoktól független állam s ezzel együtt a társadalmi fejlődés másfajta lehetőségét, ami a nemzetiségi kérdés további alakulását is befolyásolhatta.

Igaz, hogy az ún. szatmári békével több mint egy évszázadra lekerült a napirendről Magyarország és a bécsi központi hatalom ellentéte és hogy a 18. században relatív fejlődés ment végbe az országban, mindez azonban nem feledtetheti el azt a tényt, hogy a feudalizmus konzerválása súlyos társadalmi és ezekkel együtt nemzeti ellentmondásokat is szült, amelyeket a Habsburgok igyekeztek kihasználni, s amelyek meghatározók lettek a 19. század elejétől Európának ebben a részében.

4.

Érdeemes megvizsgálni európai keretekben Rákóczi politikai gondolkozását, hogy lássuk, mennyiben mutat túl nemesi kortársain. A fejedelem személyesen ismerte nemcsak a magyarországi helyzetet, hanem a bécsi udvart és politikáját, tapasztalta, mit jelent a nemesi anarchia Lengyelországban, s valamelyest tudott a német és itáliai állapotokról is. Példaképe XIV. Lajos abszolút monarchiája volt, amelynek bizonyos vonásait, a magyarországi sajátosságokat tekintetbe véve, igyekezett a hatalom gyakorlásában alkalmazni. Ezt mondhat-

⁹ *R. Várkonyi Ágnes*: A nemzetfogalom a feudalizmusban. Az MTA Társadalom- és Történeti Tudományok Osztályának Közleményei, 1963. 13.

¹⁰ Ezekről a kérdésekről még mindig csak Márki Sándor Rákóczi-életrajzának megfelelő fejezete ad összefoglaló tájékoztatást. A régebbi történetírásból: *N. Jorga*: Fr. Rákóczy al II^{ea}, înviatorul conștiinței naționale ungurești și României, *Analele Academiei Române*, XXXIII. *Série Hist.*, *A. Gašparíková*: Povstanie Rákocziho a Slovakia. Bratislava, 1930, *Hodínka Antal*: II. Rákóczi Ferenc és a gens fidelissima. Pécs, 1937, *Benda Kálmán*: Rákóczi és a szerbek, *Élet és tudomány*, 1966. 27. sz. és A Rákóczi-kori kutatások újabb eredményei. Pécs, 1974.

¹¹ *Vö. Arató Endre*: A feudális nemzetiségtől a polgári nemzetig. Bp. 1975.

juk különösen gazdaságpolitikájáról, hadseregszervező tevékenységéről és kulturális törekvéseiről.

A valláspolitika kérdésében olyan nézeteket vallott, amelyek joggal hívták fel rá a 18. század végén a magyar felvilágosodás képviselőinek figyelmét. Elég arra utalni, hogy a jezsuiták kiutasításával kapcsolatos politikai vitában állást foglalva, *Responsio* c. iratában nemcsak a vallási türelem, hanem egy új, a természettudományokra és állampolgári ismeretekre alapozó oktatási rendszer és általában művelődéspolitikai céljait határozta meg.¹²

Az emigrációban traktátust írt a hatalomról, amelyben Bossuet *Politique tirée de l'Écriture Sainte* című munkája nyomán az abszolút monarchia mellett foglalt állást, de úgy, hogy Fénelontól is tanult és a választó királyság és az ellenállási jog kérdésében a magyar hagyományt fogadta el.¹³ Mindennek alapján nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy Rákóczi sok szempontból a felvilágosodás előfutára volt.

5.

Ez az áttekintés azt bizonyítja, hogy a magyar szabadságharc egyszerre törekedett a független állam megteremtésére és a feudális társadalom bizonyos fokú korszerűsítésére. A kérdés most már az, Rákóczi milyen külföldi segítségre számított terve megvalósítása érdekében, és hogyan reagált a korabeli Európa a magyar szabadságharcra.

A fejedelem a háborút abban a reményben kezdte meg, hogy a Habsburgok ellensége, Franciaország jelentős segítséget fog nyújtani neki katonai, pénzügyi és diplomáciai szempontból egyaránt. Ami a pénzt illeti, XIV. Lajos 1703. november 15-től 1705. május 15-ig havi 30 000 livre-t utaltatott ki számára, majd e dátumtól 1708 októberéig havi 50.000 livre-t. Ekkor — éppen a legváltásosabb helyzetben — XIV. Lajos felfüggesztette a segély fizetését. Az 50.000 livre XIV. Lajos küldötte, Des Alleurs altábornagy szerint 4000 katona ellátására volt elegendő. A kurucok időnként 70.000 embert is fegyverben tartottak, s ez az összeg szerény voltára utal.

Rákóczi kérte, hogy kaphasson francia tiszteket a hadsereg regularizálására és segélycsapatokat a bajor választótól vagy az Itáliában operáló francia hadaktól. Mindössze 1000—1500 francia fordult meg a háború alatt Magyarországon, persze különböző időpontokban s a velük kapcsolatos tapasztalatok vegyesek voltak. Nem kevés kalandor akadt köztük, a jó tisztek viszont szembe találták magukat a kurucok idegengyűlöletével, konzervativizmusával és fegyelmetlenségével.

Rákóczi számára a legnagyobb segítség az lett volna, ha a francia udvar közvetítésével Miksa Emánuel vagy más jelölt elfogadta volna a magyar koronát és katonai segítséget hozott volna. Az érdekeltek azonban kivihetetlenek találták a javaslatokat.

Versailles a maga részéről leginkább azt szerette volna, ha Törökország vagy Svédország beavatkozik a háborúba, de sem a Porta, sem XII. Károly

Paris, 1973.

¹² *Esze Tamás*: Rákóczi Responsiója. Irodalom és felvilágosodás c. kötetében. Bp., 1974. *Köpeczi Béla*: A francia politikai irodalom szerepe a Rákóczi-szabadságharc ideológiájának kialakításában, uo.

¹³ *Köpeczi Béla*: Rákóczi Bossuet és Fénelon között. Eszmei és irodalmi találkozások c. kötetben. Bp., 1970 és franciául a Tapié-émlékkönyvben, *Études des européennes*,

erre nem vállalkozott. Ezek után a francia diplomácia támogatást csak Lengyelországban tudott nyújtani az ún. francia párt tagjainál, akik segítették a segélypénz eljuttatását, a zsoldosok fogadását, a fegyvervásárlást, de komoly támogatást nem nyújthattak.

Fontos volt a fejedelem számára bel- és külpolitikai szempontból, hogy XIV. Lajos ismerje el őt és a rendeket és kössön velük szabályos szövetségi szerződést. A király 1705-ben elismerte Rákóczit Erdély fejedelmének, a szerződés megkötését azonban halogatta, s amikor a tervezetek 1708-ban elkészültek, már nem tartotta alkalmasnak az időt aláírásukra. Egyébként 1703-tól kezdve többször biztosította a fejedelmet arról, hogy a magyar ügyet belefoglaltatja az általános békébe. Amikor azonban a rastatti szerződést megkötötték, XIV. Lajosnak nem volt ereje Rákóczit Erdély birtokába visszajuttatni.

Sok szó esett a régebbi történetírásban arról, hogy XIV. Lajos mint az abszolút monarchia fő képviselője nem akart szerződést kötni egy másik uralgó fellázadt alattvalójával, s általában Rákóczit nem tartotta egyenlő félnek. Nos az igazság az, hogy a francia udvar alaposan tanulmányozta a felkelés történeti és jogi érveit és a következő következtetésre jutott: „Őfelsége távol áll attól, hogy ezt a fejedelmet a császár elleni rebellisnek tekintse. Őt nagyapjának, Erdély szuverén fejedelme Ragotzi fejedelem törvényes utódának tekinti, aki hajdanában Franciaország és Svédország szövetségese volt. Joggal hiszi, hogy ezt a fejedelemséget a császár bitorolja. Ragotzi fejedelem pedig jogaiért harcol, egy szabad nemzet élén, amely érdekeihez kapcsolta magát azokkal a jogos követelésekkel, amelyekkel a magyarok kérik, hogy állítsák őket vissza az Ausztriai Ház által megsértett és megsemmisített kiváltságaikba.”¹⁴

XIV. Lajos tehát elismerte a felkelés törvényességét, s ha Rákóczit nem támogatta kellőképpen, ennek oka egyrészt az volt, hogy nem bízott a felkelés sikerében, másrészt hogy Franciaország maga is nehéz helyzetbe került.¹⁵

Régi vitatéma az is, hogy Rákóczi a francia udvar bábja, esetleg intrikáinak áldozata volt. Bebizonyítottuk, hogy a fejedelem maga kezdeményezte a kapcsolatok felvételét Franciaországgal, hogy nem szűnt meg követelni a szerződés megkötését és a segítség növelését. Csalódásai ellenére is kénytelen volt ragaszkodni Franciaországhoz, ha nem akart nemzetközileg teljesen elszigetelődni.

6.

Amikor a svéd király II. Ágostot kiszorította Lengyelországból és az lemondott a lengyel trónról, felmerült I. Péter cárnak környezetében az a terv, hogy — a Báthory-hagyományt folytatva — Rákóczit válasszák meg len-

¹⁴ Sa Majesté est bien éloignée de regarder ce Prince comme rebelle à l'Empereur. Elle le considère comme le légitime héritier du Prince Ragotzi, son grand-père, souverain de la Transylvanie, autrefois allié de la France et de la Suède. Elle regarde avec raison cette Principauté comme usurpée par l'Empereur, et le Prince Ragotzi combattant pour ses droits à la tête d'une nation libre, unie à ses intérêts par les justes sujets que les Hongrois ont de demander le rétablissement de leurs privilèges violés et anéantis par la Maison d'Autriche. Francia Külügyminisztérium Levéltára, Corr. pol. Turquie, tome 9. fol. 135—139.

¹⁵ Köpeczi Béla: A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország. Bp., 1966, francia javított és bővített változata: La France et la Hongrie au début-XVIIIe siècle. Bp., 1971.

gyel királynak. A cár ugyanakkor szerette volna, ha Rákóczi francia kapcsolatait felhasználva közben jár XIV. Lajosnál, hogy az békét közvetítsen Svédország és Oroszország között. A kapcsolatok felvételét 1707 elején I. Péter kezdeményezte és a fejedelem elszigetelt helyzetében ezt örömmel vette. A lengyel trón elfogadását ahhoz a feltételhez kötötte, hogy egyrészt a lengyelek megválasszák, másrészt hogy a cár támogassa Miksa Emánuel bajor választó magyar királyságát s az ő erdélyi fejedelemségét. Ellenszolgáltatás-ként vállalkozott arra, hogy megnyeri a cár és XII. Károly közötti békeközvetítés ügyének a francia udvart. Ilyen alapon jött létre 1707 szeptemberében az ún. varsói szerződés, amelyet a körülmények alakulása miatt egyik fél sem tudott megvalósítani. Előbb a svéd előnyomulás, majd Poltava után II. Ágost visszatérése Lengyelországba, megakadályozta Rákóczi lengyel királyságát. Az orosz szövetség nem nyújthatott segítséget azért sem, mert a francia diplomácia a fejedelem sürgetései ellenére csak akkor vállalkozott a közvetítésre az északi háborúban, amikor már a Porta XII. Károly megsegítésére megindította a háborút Oroszország ellen.

Versailles magatartását ebben a kérdésben konzervativizmusa magyarázza: ragaszkodott a Richelieu által kezdeményezett svéd kapcsolatokhoz, és nem ismerte fel Oroszország nagyhatalmi helyzetét.¹⁶ Ilyen körülmények között I. Péter csak arra vállalkozhatott, hogy közvetít Rákóczi és a bécsi udvar között, amit ez utóbbi elutasított. Rákóczi egyébként a magyarországi protestánsok útján, de a francia diplomácia segítségével igyekezett kapcsolatot teremteni XII. Károssal, a svéd király azonban mereven elzárkózott, mint ahogy XIV. Lajos javaslatait is elvetette.¹⁷

7.

Anglia és Hollandia már 1704-ben felajánlották a mediációt a bécsi udvar és a magyar felkelők között, mindenekelőtt azért, mert a szabadságharc császári erőket vont el a nyugati hadszíntérről.¹⁸ A közvetítésben szerepet játszott a protestáns rokonszenv is, de nem olyan mértékig, hogy különösen befolyásolta volna a tárgyalásokat. Rákóczi a minimális program értelmében minden megegyezés sarkalatos pontjának az erdélyi fejedelemség önállóságának biztosítását tartotta. 1706 márciusában az erdélyi országgyűlés deklarálta, hogy „az erdélyi fejedelemségnek az Ausztriai Háztól, mégpedig azzal az indokkal, hogy „az erdélyi fejedelemségnek az Ausztriai regimenttől való elszakadása mind a két hazának boldogulására szükséges”.¹⁹

A békeközvetítők tudták, hogy a császári udvar ilyen engedményre nem hajlandó és azt is látták, hogy nem elsősorban jogi alapon ragaszkodik Erdélyhez, hanem mint George Stepney angol követ írta, azért, mert „az igazi maxima,

¹⁶ V. Sternberg János: Az 1707-es orosz–magyar tárgyalások előzményei, A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 1965. I. sz., Perényi József: II. Rákóczi Ferenc és I. Péter diplomáciai kapcsolatainak kezdetei. Magyar–oroszlörténelmi kapcsolatok c. kötetben. Bp., 1956.

¹⁷ K. Benda: Le projet d'alliance hungaro-suédois-prussienne de 1704, az Etudes historiques I. c. kötetben, Bp. 1960.

¹⁸ A béketárgyalásokról Márki Sándor Rákóczi-életrajza ad összefoglalást, a legérdekesebb iratokat közli az Archívum Rákócziánium II. Osztályában Simonyi Ernő: Angol diplomatiai iratok, 1–3. köt. Pest, 1871–77.

¹⁹ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. Bp., 1907. I. 508.

melyre jelenlegi igényüket építik, Hobbes elve, miszerint minden jog a hatalmon alapszik”²⁰

A béketárgyalások megszakadtak, s amikor 1711-ben újra kezdődtek, már a mediáció nem lépett közbe, a magyar nemesség közvetlenül egyezett ki a bécsi udvarral, de úgy, hogy feladta a szabadságharc alapvető követeléseit és az erdélyi fejedelemség különállóságának biztosítását is.²¹

Rákóczi az emigrációban is reménykedett abban, hogy az általános béketárgyalásokon a különböző hatalmak támogatni fogják őt Erdély követelésében azért, hogy — mint a *Déduction des droits de la Principauté de la Transylvanie* című irat mondja: — „szilárd, tartós és megbonthatatlan” békét hozzanak létre Európában. Szerinte ugyanis addig béke nem lesz, amíg nem biztosítják Magyarország és Erdély jogait, mert ezen országok lakói könnyen fordulhatnak a törökhöz segítségért, ami újabb háborúk forrása lehet. Hivatkozott arra is, hogy Ausztria túlzott megerősödése nem lehet a többi hatalom érdeke, viszont az erőegyensúly biztosítása szempontjából fontos tényező az önálló Erdély. Az európai hatalmakat azonban a középeurópai erőegyensúly kérdése nem foglalkoztatta, elfogadták a Habsburg-birodalom nagyhatalmi helyzetét még pedig hosszú időre, tulajdonképpen a 20. század elejéig.

Rákóczi írja Emlékirataiban: „Milyen kevés leleményt és előrelátást talál az utókor külföldi alkudozásaimban, milyen bizonytalanoknak és túl kiterjedteknek látja majd mindet, ha nem vizsgálja figyelemmel a kor körülményeit és mindazoknak az uralkodóknak és udvaroknak a szellemét, amelyekkel tárgyalni kellett.”²² Valóban tekintetbe kell venni az objektív körülményeket és a korabeli politikai gondolkodást ahhoz, hogy ítélhessünk. Ha ezt tesszük, azt állapíthatjuk meg, hogy nem a tervek voltak alapvetően rosszak, hanem az erő hiányzott.

A belső erő hiányát Magyarország gazdasági-társadalmi elmaradottsága és az osztályharc kiéleződése magyarázza, a külsőét az, hogy Rákóczinak nem sikerült megfelelő szövetségest találnia. Sokan illuzionizmussal vádolják a magyar szabadságharc vezetőit. De vajon csak a siker lehet valamely történelmi esemény realitásának mércéje? Bizonyára nem.

A Rákóczi-szabadságharc beleillik azoknak a mozgalmaknak a sorába, amelyek a cseh felkeléssel kezdődtek, a magyar és lengyel szabadságküzdelmekkel folytatódtak, s végül a nemzeti államok kialakulásához vezettek Európának ebben a részében.

Mint hagyomány az egész későbbi magyar fejlődést eszmeileg befolyásolta. Merített belőle a feudalizmus idején a függetlenségért harcoló nemesség, a kapitalizmus körülményei között nacionalista célokra használta fel az uralkodó osztály egy része, s végül a függetlenség és társadalmi haladás összefüggésében idézte emlékét a magyar progresszió.

²⁰ Archívum Rákóczianum, II. Oszt. III. köt. 158.

²¹ *Lukinich I.*: A szatmári béke és okirattára. Bp., 1925.

²² II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai, Vas István ford. Bp., 1951. 29.